

تعیین دبی در کانال‌ها بوسیله فلوم رپلاگل

محسن مسعودیان^۱ و اسماعیل کردی^۲

^۱ عضو هیأت علمی گروه مهندسی منابع آب و هیدرولیک، دانشگاه مازندران، ^۲دانشجوی کارشناسی ارشد سازه‌های آبی
تاریخ دریافت: ۸۱/۹/۲؛ تاریخ پذیرش: ۸۳/۹/۹

چکیده

اندازه‌گیری دبی، مبنای توزیع دقیق آب و مدیریت اصولی بهره‌برداری در شبکه‌های آبیاری است که به وسیله تجهیزات و ادوات مربوطه با دقت مناسب سنجش می‌گردد. در این مقاله، کاربرد یکی از فلوم‌های اندازه‌گیری به نام فلوم رپلاگل مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. در این بررسی با بهره گرفتن از مبانی تئوریک، رابطه دبی - اشل استخراج گردیده و سپس با نتایج بدست آمده از مدل فیزیکی مقایسه گردیده است. در مدل ریاضی ابتدا با فرض جریان ایده آل مقدار دبی (Q_1) محاسبه شده، سپس افت انرژی با توجه به تئوری لایه مرزی و ضریب توزیع سرعت (C) برای دبی تخمینی در فلوم، محاسبه می‌شود. نهایتاً با توجه به معادلات مربوطه مقدار دبی واقعی (Q) مشخص می‌گردد. قابل ذکر است که نتایج بدست آمده از مدل فیزیکی و مدل ریاضی رضایت‌بخش بوده است. بنابراین با توجه به ویژگی‌های این فلوم، استفاده از آن در شبکه‌های آبیاری ایران توصیه گردیده است.

واژه‌های کلیدی: اندازه‌گیری دبی، فلوم رپلاگل، شبکه‌های آبیاری

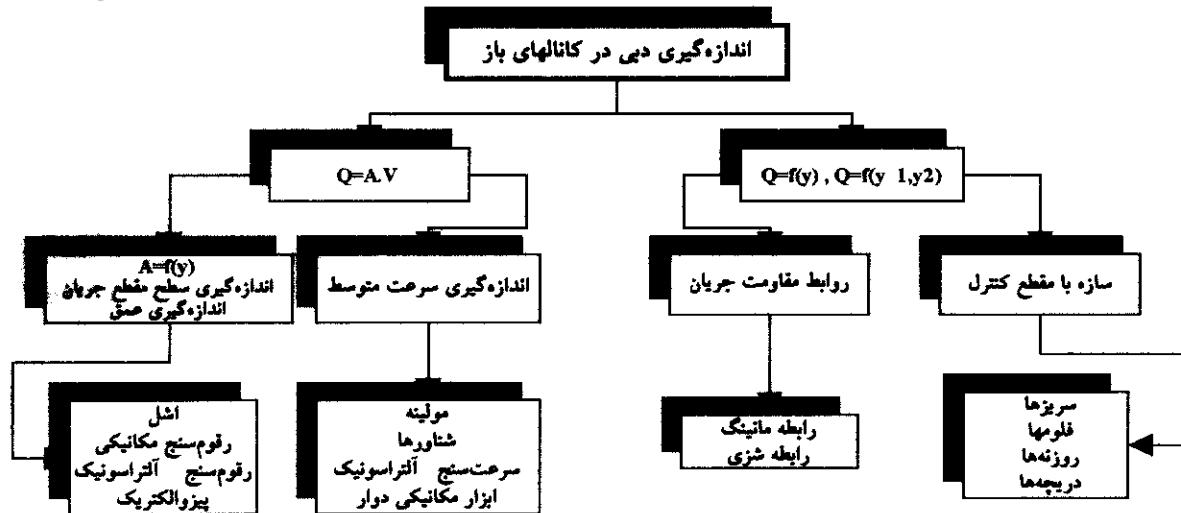
۱۱

بهره‌برداری بهینه را صادر می‌نماید. عمدتاً در شبکه‌های آبیاری رقوم آب و یا دبی عبوری اندازه‌گیری می‌شود که براساس دقت مورد نیاز، امکانات موجود، هزینه اجرا، وسعت شبکه زیر پوشش و... ادوات مختلفی برای اندازه‌گیری جریان بکار می‌رود. اندازه‌گیری دبی در کانال‌های آبیاری به روش‌های زیر محدود است (شکل ۱).

مقدمه

شبکه تجهیزات اندازه‌گیری، ابزار مدیریت سامانه‌های توزیع آب در شبکه‌های آبیاری است و عملکرد آن همانند شبکه عصبی در بدن انسان است که عملکرد و وضعیت هر بخش را با داده‌های ارسال شده به مرکز گزارش می‌نماید و مدیریت شبکه با پردازش این داده‌ها عملکرد گذشته و حال را ارزیابی نموده و دستورات لازم در جهت

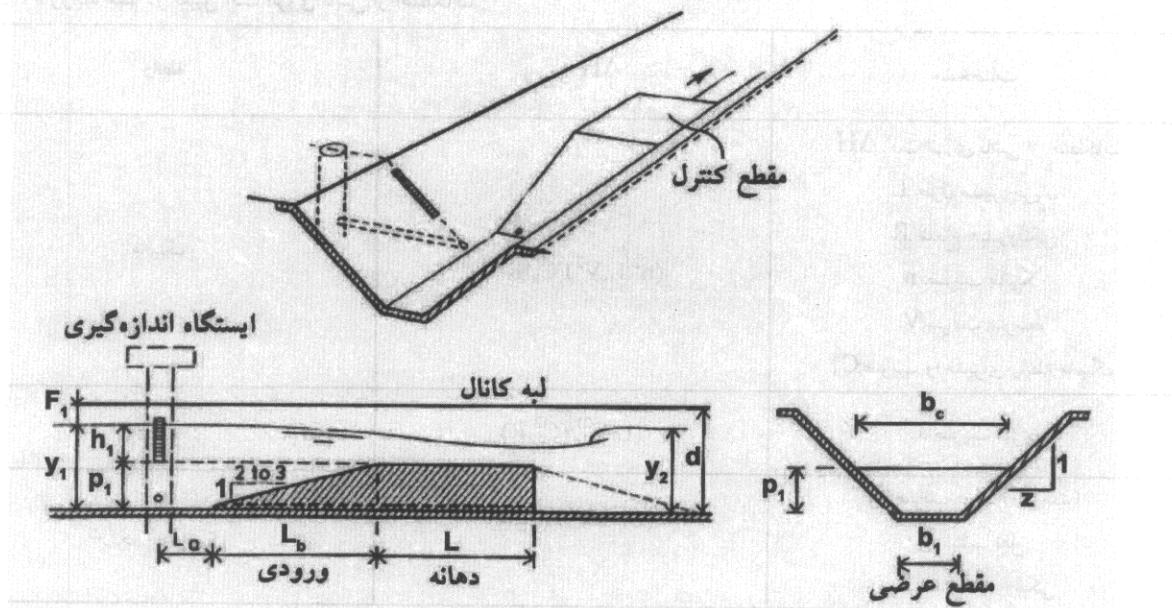
شکل ۱- نمودار مرحله‌های اندازه‌گیری دبی (مسعودیان، ۱۳۸۰).

فلوم‌ها در سال ۱۹۵۰ شروع گردید. افرادی مانند ولز و گوتاس (۱۹۵۸) در این زمینه تحقیقاتی را انجام دادند. در این دوره هنوز از ضرایب تجربی در تخمین دبی عبوری استفاده می‌شد، و فلوم‌ها مستلزم واسنجی بودند. در سال‌های بعد تصوری فلوم، به وسیله هریسون و همکارانش در سال ۱۹۶۳ بازبینی و مرور گردید. رپلاگلدر سال ۱۹۷۵ با انجام آزمایش‌های متعدد روی فلوم و مقایسه آنها با هم تئوری فلوم را برای انواع متداول آن تعیین داد. رینینک در سال ۱۹۸۰ میزان افت انرژی فلوم‌ها را بررسی نموده و روابطی برای افت انرژی در فلوم‌های مختلف ارائه نمود.

فلوم رپلاگل دارای سه بخش ورودی، گلوگاه و خروجی است که مقطع عرضی هر یک می‌تواند اشکال هندسی مختلفی داشته باشد. از این فلوم می‌توان در بدست آوردن دبی در شیارهای مزروعه تا کanalهای بزرگ خاکی و بتی استفاده نمود (شکل ۲).

در سازه‌هایی با مقطع کنترل بدليل ایجاد جریان بحرانی، بین عمق و دبی رابطه ایجاد می‌شود. فلوم رپلاگل یکی از ادوات اندازه‌گیری دبی در کanalهای باز می‌باشد که بدليل، سادگی ساخت، افت کم انرژی، امکان ساخت در کanalهای موجود، عدم نیاز به کالیبراسیون محلی، اقتصادی بودن، می‌تواند جایگزین مناسبی برای سایر سازه‌های مشابه مانند پارشال فلوم، سرریزها ... باشد. در این تحقیق سعی گردیده ضمن معرفی فلوم مذکور و روابط حاکم بر آن، مدل ریاضی پیشنهاد شده توسط رپلاگل و همکارانش ارائه و نتایج آن با نمونه آزمایشگاهی ساخته شده ارزیابی گردد. اولین کارهای آزمایشگاهی و مطالعاتی نظری و عملی روی عمق بحرانی فلوم‌ها در سال ۱۸۹۶ به وسیله بازین انجام گردید. متخصصانی مانند انگلیز (۱۹۲۸)، جیمسون (۱۹۳۰)، فن (۱۹۲۷)، کرامت و همکارانش (۱۹۷۸) و ... در این صد سال اخیر روی این موضوع بررسی و مطالعه نموده‌اند. کارهای آزمایشگاهی و عملی روی ابعاد و تصوری

شکل ۲- نمایی کلی از فلوم (باس و همکاران، ۱۹۸۴).

b_c : عرض کف فلوم در دهانه، A_c : سطح مقطع قسمت دهانه، y_c : عمق بحرانی، g : شتاب ثقل این رابطه برای هر شکل هندسی از مقطع کنترل صادق است و با موجود بودن یکی از پارامترهای Q_i ، y_c ، h_1 می‌توان با استفاده از روش سعی و خطای سایر پارامترها را به‌دست آورد. در این روش احتیاجی به استفاده از ضریب سرعت (C_v) نیست و برای شروع محاسبات از h_1 که قابل اندازه‌گیری و در دسترس است استفاده شده که خود یک مزیت به حساب می‌آید. مقدار (y_c) را می‌توان بین $h_1/7$ تا $h_1/8$ در نظر گرفت که در روش سعی و خطای در نخستین حدس $y_c = h_1/7$ در نظر گرفته می‌شود. این محاسبات تا زمانی تکرار خواهد شد که مقادیر به‌دست آمده (y_c) برابر گردد. در این حالت دبی به‌دست آمده، دبی ایده‌آل می‌باشد (کلمتس و همکاران، ۱۹۸۷).

برای تخمین دبی واقعی در فلوم، لازم است اثر اصطکاک را در ورودی، دهانه و خروجی محاسبه نماییم. البته اصطکاک در قسمت خروجی بر تخمین میزان دبی مؤثر نبوده لکن در ایجاد جریان مدولار تأثیرگذار خواهد بود. لازم به ذکر است که مقدار نسبت (H_2/H_1) را حد

ثئوری فلوم ریلاگل: هیدرولیک فلوم ریلاگل شبیه سریز لبه پهن بوده که سبب ایجاد جریان بحرانی در گلوگاه می‌گردد. در ثئوری این فلوم برای تعیین رابطه دبی و ارتفاع، جریان را ایده‌آل فرض نموده وسپس با استفاده از ضریب دبی (C_d) مقدار واقعی دبی محاسبه می‌شود.

$$(1) \quad C_d = \frac{Q}{Q_i}$$

Q : دبی واقعی، Q_i : دبی ایده‌آل، C_d : ضریب دبی. وجود اصطکاک روی دیوارهای، کف کanal، یکنواخت نبودن پروفیل سرعت و انحنای خطوط جریان که باعث تغییرات توزیع فشار می‌شود، علل وجود ضریب دبی می‌باشد.

در حالت جریان ایده‌آل داریم:

$$(2) \quad H_c = H_1$$

$$(3) \quad y_c + \frac{A_c}{2b_c} = h_1 + \frac{Q_i^2}{2gA_i^2}$$

$$(4) \quad Q_i = \sqrt{\frac{gA_i^3}{b_c}}$$

جدول ۱- روابط مهم در تعیین افت انرژی ناشی از اصطکاک.

مشخصات	فرمول	رابطه
ΔH : افت انرژی ناشی از اصطکاک L: طول مسیر جریان R: شعاع هیدرولیکی n: ضریب مانینگ V: سرعت متوسط C_u : ضریب واحد برای رابطه مانینگ	$(n^2 \cdot L \cdot V^2) / C_u^2 R^{4/3}$	مانینگ ^۱
C: ضریب شزی	$(L \cdot V^2) / (C^2 \cdot R)$	شزی ^۲
C_F : ضریب دراگ (مقاومت) g: شتاب ثقل R: شعاع هیدرولیکی	$(C_F \cdot L \cdot V^2) / (2gR)$	ثوری لایه مرزی ^۳

که در آن:

$C_{f,x}$: ضریب مقاومت لایه مرزی و L_x : طول مسیر در حالت جریان لایه‌ای، $C_{F,L}$: ضریب مقاومت لایه مرزی و L : طول مسیر در حالت جریان متلاطم، $C_{F,x}$: ضریب مقاومت لایه مرزی در طول L_x در حالت جریان متلاطم. برای ضریب درگ در حالت متلاطم ($C_{F,L}$) رابطه زیر به وسیله هریسون در سال ۱۹۶۷ ارائه شده است.

(۷)

$$C_{F,L} = 0.554 C_{F,L}^{0.5} / \left[5.61 C_{F,L}^{0.5} - 0.638 - \left(R_{el} \cdot C_{F,L} \right)^{-1} + \left(4.84 C_{F,L}^{0.5} \cdot L / K \right)^{-1} \right]$$

$$R_{el} = V_c \cdot L / v \quad (8)$$

$$R_{ex} = V_c \cdot L_x / v \quad (9)$$

R_{el} : عدد رینولدز در مسیر L ; لزجت سینماتیک سیال، V_c : سرعت متوسط جریان. K : قدر مطلق ضریب زیری مصالح بکار رفته، R_{ex} : عدد رینولدز موضعی در مسیر L_x

اگر در رابطه (۵) بجای $C_{F,L}$ و R_{el} و L بترتیب $C_{F,x}$ و R_{ex} و L_x قرار داده شوند می‌توان مقدار $C_{F,x}$ را محاسبه نمود (رابطه ۱۰). لازم به ذکر است که حل این معادله

مدولار نامیده و هنگامی جریان مدولار می‌باشد که رابطه دبی - اشل، تحت تأثیر عمق پایاب کanal باشد. روش‌های مختلفی برای تعیین افت انرژی ناشی از اصطکاک (ΔH) وجود دارد. که مهمترین آنها در جدول ذیل ارائه شده است. تحقیقات ایکرز، هریسون و ریلانگل روی ثوری لایه مرزی نشان می‌دهد که دقت این روش نسبت به رابطه شزی و مانینگ بالاتر بوده و در ضمن این تئوری با رابطه اساسی انرژی سازگاری بیشتری دارد (هریسون، ۱۹۶۷). در اینجا نیز برای بدست آوردن افت انرژی ناشی از اصطکاک (ΔH) از ثوری لایه مرزی استفاده شده است. در این روش از ضریب مقاومت که تابعی از عدد رینولدز، ویسکوزیته سینماتیکی و قدر مطلق مقدار زیری می‌باشد استفاده گردیده است.

$$\Delta H = C_F L V^2 / (2 R g) \quad (5)$$

رابطه کلی مربوط به ضریب دراگ (C_F) بصورت زیر می‌باشد (شلختینگ، ۱۹۶۰).

$$C_F = C_{F,L} - (L_x / L) \cdot C_{F,x} + (L_x / L) \cdot C_{fx} \quad (6)$$

1 - Manning

2 - Chezy

3 - Boundary Layer Drag

(11)

$$\alpha_c = 1 + [3\varepsilon^2 - 2\varepsilon^3] [1.5(D_c/R_c)] [0.025(L/R_c) - 0.5]$$

$$\varepsilon = 1.77 C_{F,L}^{0.5} \quad (12)$$

D_c : عمق هیدرولیکی، R_c : شعاع هیدرولیکی، L : طول مسیر، α_c : ضریب توزیع سرعت در دهانه فلوم خطای در تعیین مقدار توزیع سرعت تأثیر مستقیم در برآورد ارتفاع معادل سرعت دارد. شکل (۳) تغییرات ارتفاع معادل سرعت را نسبت به ارتفاع از کف دهانه فلوم نشان می‌دهد. با توجه به شکل بیشترین تغییرات در نزدیکی کف مشاهده می‌شود (تا حدود ۰/۰۲ متر)، در این ارتفاع لزوجت و اصطکاک تأثیر زیادی خواهد داشت. با افزایش ارتفاع از سطح میزان ارتفاع معادل سرعت ($V^2/2g$) تقریباً ثابت می‌ماند.

محاسبه دبی واقعی: دبی واقعی نیز مانند روش محاسبه دبی ایده آل به دست می‌آید، لیکن در محاسبات از ضریب توزیع سرعت (α_c) نیز استفاده می‌شود. در اولین تخمین روش سعی و خطای استفاده شده است. در اولین تخمین دبی واقعی برابر دبی ایدهآل قرار گرفته و از رابطه (۱۰) مقدار (α_c) محاسبه می‌گردد. با استفاده از رابطه زیر مقداری برای دبی واقعی محاسبه می‌شود.

بهروش سعی و خطای باشد. شلختنگ در سال ۱۹۶۰ رابطه زیر را برای محاسبه ضریب درگ در جریان لایهای و آرام ($C_{f,x}$) پیشنهاد نمود.

$$C_{f,x} = 1.328/(R_{ex})^{0.5} \quad (10)$$

با توجه به بررسی‌های انجام شده توسط ریلاگل، باس و کلمتس ضریب مقاومت برای جریان متلاطم حدود ۰/۰۲۵ در نظر گرفته می‌شود. افت انرژی برای قسمت‌های مختلف فلوم بصورت زیر محاسبه می‌گردد.

افت در رورودی کanal $\Delta H_a = (C_F \cdot L_a / R) \cdot (V^2 / 2g)$

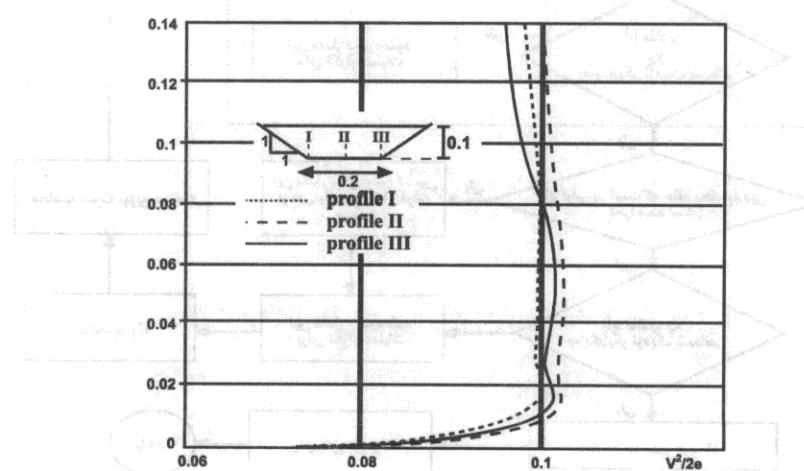
افت در گلوگاه $\Delta H_b = (C_F \cdot L_b / R) \cdot (V^2 / 2g)$

افت در ورودی فلوم $\Delta H_L = (C_F \cdot L_b / R) \cdot (V^2 / 2g)$

بنابراین کل افت ناشی از اصطکاک در طول فلوم از رابطه (۹) به دست می‌آید.

$$\Delta H = \Delta H_a + \Delta H_b + \Delta H_L \quad (11)$$

توزیع سرعت: توزیع سرعت در گلوگاه فلوم بصورت یکنواخت نیست و دارای یک ضریب توزیع سرعت (α_c) می‌باشد که همواره بزرگتر از یک است. در قسمت ورودی فلوم مقدار این ضریب (α_1) حدود ۱/۰۴ در نظر گرفته می‌شود. آقای ریلاگل در سال ۱۹۷۴ رابطه زیر را برای محاسبه ضریب توزیع سرعت در دهانه (α_c) ارائه نموده است (ریلاگل، ۱۹۷۴).

شکل ۳- تغییرات ارتفاع معادل سرعت نسبت به ارتفاع از کف کanal (باس و همکاران، ۱۹۸۴).

قالب منحنی دبی - اشل قابل ارائه است. نمودار جریان مراحل این برنامه در شکل (۴) نشان داده شده است.

آزمایش: به منظور بررسی دقیق تعیین دبی بروش فوق، مدل فیزیکی فلوم رپلاگل طراحی و مورد بررسی قرار گرفت. مدل ساخته شده بر روی کanal آزمایشگاهی با عرض ۷۵ میلی متر و ارتفاع ۱۴۰ میلی متر نصب شده و آزمایشات مربوطه بر روی آن انجام گرفته است. سرریز ساخته شده از جنس شیشه بوده و مشخصات آن بصورت زیر است:

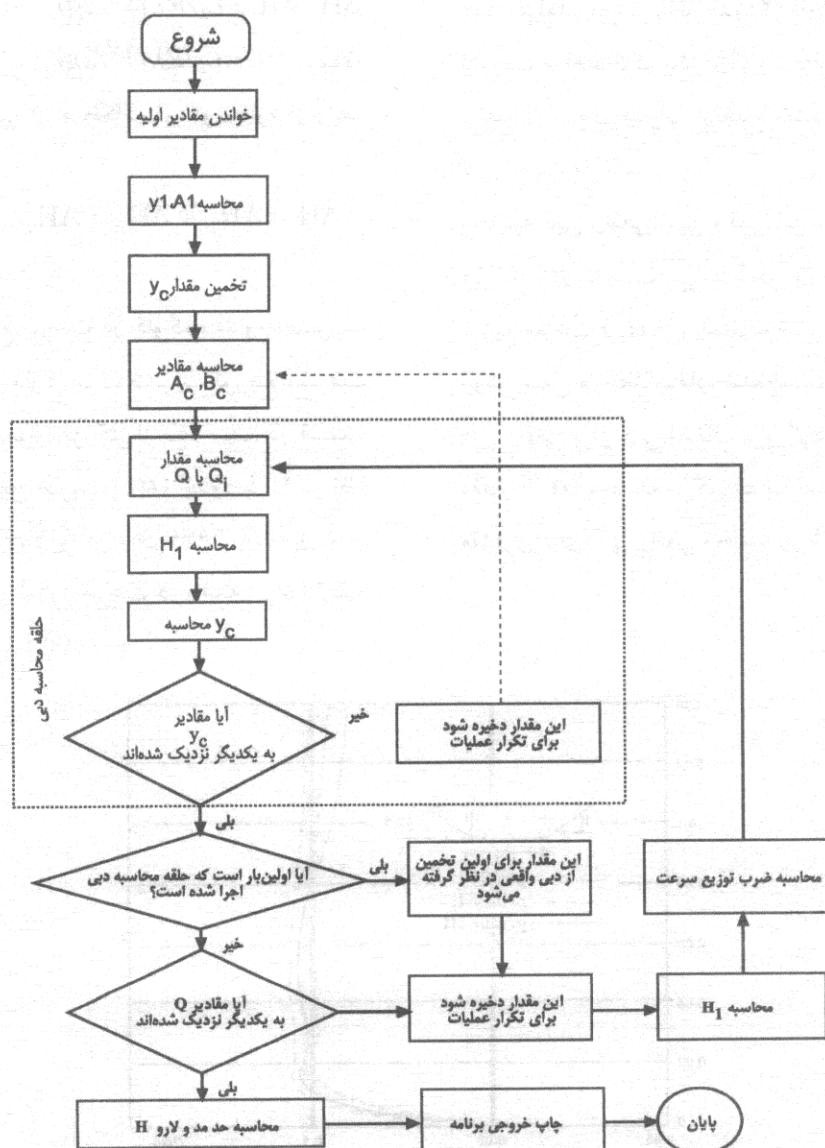
$$Q = \sqrt{g A_c^3 / \alpha_c b_c} \quad (14)$$

در مرحله بعد با استفاده از روابط (۱۵) و (۱۶) مقدار ارتفاع معادل انرژی و عمق بحرانی محاسبه می شود.

$$H_1 = h_1 + \left(\frac{\alpha_1 Q^2}{2 g A_1^2} \right) \quad (15)$$

$$Y_C = H_1 - (A_C / 2 b_C) - \Delta H \quad (16)$$

در این حالت دبی واقعی محاسباتی با تخمین اولیه اختلاف خواهد داشت، این حلقه را آنقدر ادامه خواهیم داد تا مقادیر متوالی دبی به یکدیگر نزدیک گردند. فرایند فوق توسط برنامه کامپیوتری انجام گرفته و نتایج آن در

شکل ۴- نمودار جریان مراحل محاسبه دبی واقعی (کردی، ۱۳۷۹).

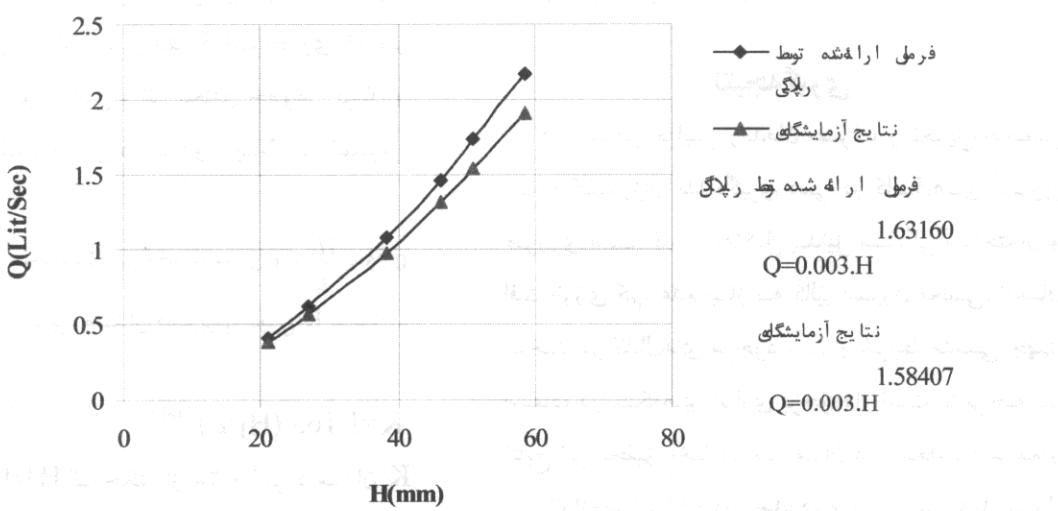
ارتفاع پایه (p)	طول گلوگاه (TL)	طول قسمت ورودی (BL)	شیب ورودی (z)
48mm	112/5 mm	118/5 mm	1:۳

است. این اختلاف در دبی‌های بالا افزایش یافته است که مهمترین عامل آن کاهش دقت اندازه‌گیری سطح آب در فلوم آزمایشگاه است.

در سرریزهای لبه پهن فاکتورهایی نظیر عدد ویر W ، عدد رینولدز R ، نسبت L/H_1 و ... می‌تواند بر ضریب دبی مؤثر می‌باشدند که از این بین بیشترین تأثیر مربوط به فاکتور H_1/L است. بدین جهت این پارامتر نیز مورد بررسی قرار گرفته است، شکل ۶ رابطه بین H_1/L و نسبت دبی محاسبه شده توسط برنامه و دبی آزمایشگاهی (k) را نشان می‌دهد. محدوده این نسبت در آزمایش با توجه به ابعاد فلوم آزمایشگاهی و محدوده دبی عبوری $Q \leq 0.5$ لیتر در ثانیه، بین $0/2$ الی $0/55$ در نظر گرفته شده است.

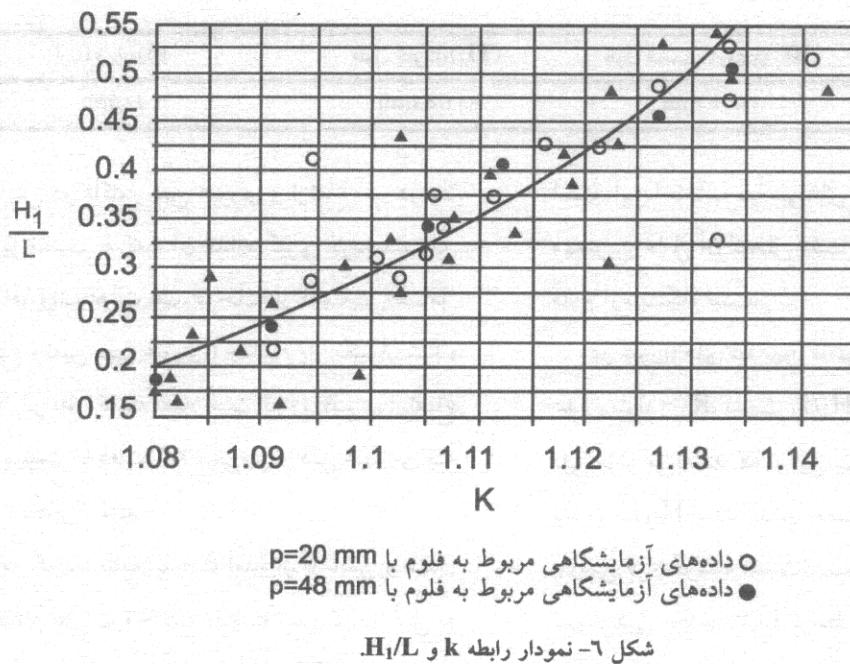
در این آزمایش دو فاکتور دبی عبوری و ارتفاع آب در بالا دست سریز نسبت به کف آن اندازه گیری گردید. برای کاهش خطاهای واشتباها و انتشار شده از آزمایش (شامل قرائت ارتفاع و تعیین دبی عبوری) چندین بار تکرار شده و میانگین آن در نظر گرفته شده است. اندازه گیری ارتفاع به وسیله لیمینیمتر با دقت $0/1$ میلی‌متر و دبی عبوری به روش وزنی انجام گرفت.

بحث و نتیجه گیری: نتایج بدست آمده از آزمایش و مدل ریاضی از نقطه نظرات مختلف مقایسه شده که در ذیل به آن پرداخته شده است. شکل شماره (۵)، رابطه دبی - اشل براساس نتایج مدل و داده‌های آزمایشگاهی را نشان می‌دهد با توجه به نمودار منحنی‌ها از یک قاعده کلی تبعیت نموده و اختلاف موجود مربوط به خطاهای واشتباها موجود در حین آزمایش بوده که اجتناب‌ناپذیر

شکل ۵ - رابطه دبی - اشل.

این نسبت به حداقل خود رسیده و اثر فاکتور H_1/p (ارتفاع سرریز می‌باشد) افزایش می‌یابد. بنابراین نتایج بدست آمده از روابط ارائه شده توسط برنامه کامپیوترا و مدل آزمایشگاهی به یکدیگر نزدیک بوده و اختلاف موجود قابل صرفه نظر کردن است.

نتیجه‌گیری

در راستای افزایش راندمان مصرف و تحويل حجمی آب به کشاورزان اندازه‌گیری دبی در کانال‌های آبیاری ضروری است. فلوم ریلاگل بدلیل سادگی ساختمان و افت انرژی کم، عدم نیاز به کالیبراسیون محلی، امکان ساخت در کانال‌های موجود و ... از شرایط مناسبی جهت استفاده در شبکه‌های آبیاری برخوردار است. با توجه به نتایج این تحقیق اختلاف بین میزان دبی محاسبه شده و دبی اندازه‌گیری شده در محدوده مورد بررسی قابل قبول بوده و می‌توان از رابطه پیشنهاد شده برای تعیین دبی واقعی استفاده نمود.

مطابق بررسی‌های انجام شده و با توجه به نتایج هنگامی که میزان نسبت L/H_1 از حدود $45/0$ بیشتر می‌گردد یک انحراف محسوس در نمودار و اختلافی در مقادیر دبی‌های آزمایشگاهی و مدل ریاضی متناظر با آن نسبت مشاهده می‌گردد. بنابراین می‌توان یک محدوده کاربردی را برای این نسبت در نظر گرفت بطوری که اثر اصطکاک در محدوده پائین و اثر انحنای خطوط جریان و به تبع آن تلف شدن انرژی در محدوده بالا، به کمترین حد خود برسد.

برطبق نتایج به دست در محدوده $0.25 \leq \frac{H_1}{L} \leq 0.5$ رابطه زیر برای تعیین مقدار ضریب دبی k پیشنهاد می‌گردد.

$$K = 1.165 (H_1/L)^{0.0466} \quad (15)$$

اگر نسبت H_1/L کوچکتر از 0.25 گردد میزان K تقریباً ثابت می‌ماند، این مقدار در حدود 0.85 می‌باشد. اگر این نسبت بیش از $1/5$ گردد، در واقع سرریز به عنوان یک سرریز لبه نازک عمل می‌نماید و در این حالت تأثیر

منابع

۱. افتخار زاده، ش.، م. مسعودیان، ب. صابری فرد، ر. و شفیعی علویچه. ۱۳۷۴. ادوات مناسب اندازه‌گیری آب در شبکه‌های مدرن آبیاری ایران. شورای تحقیقات آب، وزارت نیرو. ۱۲۰ صفحه.
۲. کردی، الف. ۱۳۷۹. معرفی فلوم رپلاگل. پژوهه کارشناسی، دانشکده علوم کشاورزی دانشگاه مازندران. ۱۴۰ صفحه.
۳. مسعودیان، م. ۱۳۸۰. بررسی جریان در فلوم رپلاگل. گزارش طرح تحقیقاتی. دانشکده علوم کشاورزی دانشگاه مازندران. ۱۲۳ صفحه.
4. Bos, M.G., Replogle, J.A. and Clements, A.J. 1984. Flow measuring flumes for open channel systems. John Wiley and Sons. New York, NY. USA.P. 19-75.
5. Clemmons, A.J., Replogle, J.A. and Boss, M.G. 1987. FLUME: A Computer Model for Estimating Flow Through Long-Throated Measuring Flume. U.S. Department of Agriculture, Agricultural Research Service, ARS-57, 68 P.
6. Harrison, A.J.M. 1967. Boundary-layer displacement thickness on flat plates. Journal of the Hydraulics Division, American Society of Civil Engineers 4:79-91, 3:1048-1051.
7. Replogle, J.A. 1974. Critical flow flumes with complex cross section. Specialty of Civil Engineers. P. 366-388.
8. Replogle, J.A. 1974. Tailoring critical-depth measuring flume. In R.B. Dow dell., Flow: Its Measurement and Control in Science and Industry, Vol. 1, Instrument Society of America, Pittsburgh, PA. P: 123-132.
9. Replogle, J.A. 1978. Flumes and broad crested weirs: mathematical modeling and laboratory ratings. In: H.H. Dijstelberger and E.A. Spender, editors, Flow Measurement of Fluids, (FLOMEOC 1978), North Holland Publishing Company, Amsterdam, the Netherlands. p. 321-328
10. Stiching, H. 1960. Boundary layer theory, McGraw-Hill Book Company, New York, NY. 647 P.

Determination of discharge rate in canals by rebole flume

¹M. Masoudian and ²E. Kordi

¹Academic member Department of Hydraulic and Water-Resources Engineering, ²Former M.Sc. student of Mazandaran University, Iran.

Abstract

Flow measurement is the basis of water distribution and management in the irrigation network, which is determined accurately by appropriate tools. In this paper, application of the Rebole flume was used for measuring and evaluating discharge rate as a measuring flume. A mathematical model has been defined for computing the stage – discharge relationship, and then it was compared with physical model data. Ideal flow (Q_i) is supposed by mathematical model and boundary layer theory was used to determine energy losses. The actual discharge was computed with ideal discharge (Q_i); energy losses and velocity coefficient. A satisfactory result was obtained in comparing physical and mathematical model data. Therefore it is recommended that the flume to be used in irrigation network in Iran.

Keywords: Words; Irrigation; Measurement; Rebole Flume

۲۰

سال دوازدهم - شماره هجدهم - خرداد - تابستان ۱۳۹۴